

13. Rukavishnikova N. G. Professional'noe samosoznanie studentov pedagogicheskogo vuza / N. G. Rukavishnikova. Elektronnij resurs. Rezhim dostupu: // Pedagogicheskij vestnik // http://www.yspu.yar.ru/vestnik/pedagoka_i_psychologiy/13_7/.
14. Skripnikova N. B. Optimizacija processa razvitija professional'nogo samosoznanija predprinimatelej: dis. ... kand. ped. nauk: spec. 19.00.13 / Skripnikova Natal'ja Borisovna. – Moskva, 2004. – 147 s.
15. Chepeljeva N. V. Formuvannja profesijnoi' kompetentnosti psihologa / N. V. Chepeljeva // Aktual'ni problemy psihologii' : Naukovi zapysky instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrai'ny. – K. : Nika – Centr, 1999. – Vyp. 19.
16. Sharapov A.O. Struktura, dinamika i uslovija razvitija jemocional'no-ocenochnogo komponenta professional'nogo samosoznanija u studentov-psihologov // Professional'noe samosoznanie i jekonomicheskoe povedenie lichnosti: Trudy III Mezhdunarodnoj nauchnoj internet-konferencii, mart – ijun' 2009 g./otv. red. M.Ju. Semenov. – Omsk: «Poligraficheskij centr KAN», 2009. – S. 219-242.

УДК 159.923:37.035:316.46

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-05>

ТИПОПОВЕДІНКОВИЙ ПІДХІД АМЕРИКАНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТЕЙ – ВРОДЖЕНИХ ЛІДЕРІВ

Т.В. Гура

кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2323-3440>

tatyana-gura@ukr.net

Б.І. Фурманець

кандидат психологічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9108-7196>

zhilinalb@gmail.com

Гура Т.В., Фурманець Б.І. Типоведінковий підхід американських психологів до характеристики особистостей – вроджених лідерів. В статті проаналізовані дослідження американських психологів щодо зв'язку типів особистості з їх певними перевагами і можливими недоліками прояву вроджених та розвинутих лідерських якостей та властивостей. Особлива увага приділена аналізу сутності і змісту типоведення, що представляє собою важливу, науково-теоретичну концепцію, яку рекомендовано враховувати при визначенні ролі лідера у поліпшенні його взаємодії з певними групами та успішного відтворення лідерства. Автори, спираючись на цю концепцію, підкреслюють, що система поглядів американських дослідників на проблему типоведення є цікавою, багатогранною і може розглядатися в багатьох соціально-психологічних ситуаціях життєдіяльності окремих груп, які ведуть лідери. У цьому плані доведено, що основні аспекти проблеми типоведення спрямовані на: розкриття суттєвих індивідуально-психологічних особливостей і ознак характеристики особистості лідера; визначенні особистісних переваг дій лідера у певних видах групової діяльності; врахуванні сутності типів особистості, особливо критеріїв лідерства; розкритті ділових та дружніх відносин лідера з підлеглими, які сприяють покращенню їх поведінки та досягнення лідером бажаного успіху.

Ключові слова: типоведення; типоведінковий підхід; лідер; поведінка; особистість; лідерська діяльність.

Hura, T., Furmanets, B. American psychologists' typological approach to characterising personalities of inborn leaders.

In the article there have been analyzed the researches by American psychologists on connection between eight personality types and their certain advantages and possible disadvantages in manifesting leadership traits. The authors stress that the problem of typology is complex, multi-layered and multi-purposed, it can be applied in a number of socio-psychologic situations of both separate people's and groups' interaction. There have been analyzed scientific and theoretic views of American psychologists Otto Cregger and Janet M. Tewson on the problem of typology which involves a complex of important socio-psychologic advantages, namely: typology is quite a natural concept because it enables distinguishing the type and behavior of one individual from the other; this is an ordered, scientifically substantiated system which has been used by individuals and organizations for many years to improve cooperation and communication; typology provides a better knowledge of personality types we come across on a daily basis; typology can be applied everywhere – in relations with colleagues, friends, partners, students, and so on; typology is a way to explain rather normal than inadequate personality behavior. Special attention is paid to characterizing typology representing a special system which is necessary to be applied by leaders to improve interaction with other people and which enables leaders being more successful in many activities. It is proved in the article that typology is directed at: learning personalities' individual traits and characteristics; determining personal preferences and explaining self-cognizance principles in all aspects of human activities; disclosure of personality types, especially leaders called to establish business and friendly relations with other people guiding their actions and behavior to achieve success.

Keywords: typology; typological approach; leader; behavior; personality; leadership.

*«Справжній лідер повинен бути зорієнтованим на
рішення ділової проблеми – проблеми людських відношень»
Р.Бейс*

Постановка проблеми. Основною характеристикою лідера є те, що особистий авторитет лідера виникає в системі неформальних відносин на підґрунті його здатності впливати на людей, на їх поведінку і міжособистісні відносини, а також породжує їх готовність йти за ним і підкорятися його волі. Ось чому сучасному фахівцю необхідно мати не тільки необхідні морально-вольові якості, але й й бути справжнім лідером, якого поважають не як носія певних владних повноважень, а як особистість, носія життєвих цілей, цінностей та моральнісних норм і принципів [10, с. 27-28]. Лідерські якості – це сукупність індивідуально-особистісних та соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера в групі [9, с. 18].

Контент-аналіз психологічно-педагогічних джерел переконливо свідчить про те, що системна реалізація науково-концептуальних аспектів типоповедінкового підходу американських психологів буде сприяти подальшому формуванню інтелектуального та організаційного потенціалу особистостей як лідерів в освітньому процесі. Відомо, що подібний, концептуальний підхід відповідає науково-методичним вимогам, які визначені Міністерством освіти та науки України, щодо модернізації потенціалу особистостей студентів. Передусім тим, що однієї із ключових вимог є актуалізація розвитку і саморозвитку лідерського потенціалу особистостей студентів як першооснови вдосконалення його соціально-пізнавального, духовного світу, набуття ним особистісної гуманістичної і патріотичної зрілості та здорових соціально-моральних стосунків в студентському середовищі та за його межами. Отже, контент-аналіз соціально-психологічних основ типоповедення буде сприяти виконанню важливого завдання, а саме, модернізації лідерства з врахуванням соціально-психологічних обставин в студентських групах.

Наукові погляди американських психологів на сутність і зміст типологічного підходу є достатньо впорядкованою, науково-концептуальною проблемою [7]. Вона містить в собі комплексне дослідження типів особистості, основні науково-методичні аспекти практичної спрямованості на визначення важливості підвищення якості та ефективності лідерства в різних соціально-психологічних об'єднаннях, в тому числі і в освітньому просторі вузу.

Типоповедінковий підхід як науково-теоретична концепція, спрямований на покращення характеристики лідерства, актуалізацію ролі лідера в сучасних умовах, моделювання лідерських дій, спрямованих на підвищення ефективності вирішення соціально-психологічних завдань в певних групах студентів, що виконують навчальні, науково-практичні та організаційні завдання. Звісно ж, що в подальшому розгортанні науково-прикладного аналізу типоповедінкового підходу щодо модернізації лідерства, основна увага повинна переміститися з теоретичного пояснення його концептуального феномена, що виявляється в поглядах, стосунках і співпраці, на інтерпретацію практичної значущості в соціально-психологічних групових об'єднаннях. На відміну від американських психологів, вітчизняні вчені розглядають характеристику особистості лідера як об'єкт соціальних відносин, що має природне значення, яке розчиняється суспільному, але не зникає цілком, зберігаючись на певних етапах життєдіяльності людини.

Слід підкреслити те, що найважливішою, науково-концептуальною складовою проблеми типоповедення є домінуючий, соціально-психологічний чинник поведінки людини, що залежить не тільки від соціально зумовленого середовища, а й від специфіки її природної організації. Особливої уваги потребує викладення ролі типів особистості лідера в системі його поведінки, співпраці і міжособистісних відносин в студентських групах. Саме цей, суттєвий чинник визначає основну сутність науково-концептуального, типоповедінкового підходу, дотримання якого дозволяє аналізувати цікаві думки психологів щодо природи особистості, краще визначати концепцію про соціально-психологічні властивості особистості лідера, в першу чергу, його взаємовідносини і поведінку зі своїми колегами.

Таким чином, на нашу переконливу думку, без реалізації поведінкового підходу як обґрунтованої соціально-психологічної концепції, неможлива повноцінна модернізація лідерської діяльності. Вона, в першу чергу, передбачає покращення та оновлення ознак характеристики лідера,

яка сприятиме вдалим груповим об'єднанням і взаєминам, визначає його ключову роль на підставі гуманних та комунікативних якостей.

Головні положення науково-теоретичної концепції американських психологів, які розкривається в статті, вимагають більш конкретного обґрунтування прикладного значення типоповедінкових рис та ознак щодо особистісної характеристики лідера. При цьому береться до уваги той факт, що концепція американських психологів щодо визначення ознак характеристики лідерів в своїй основі залежить від вроджених і набутих чинників як найбільш важливих і достовірних [3, 7, 12]. При цьому, обов'язково враховується той факт, що американські психологи розглядають, в основному, загальні соціально-психологічні основи типоповедінкового підходу до ознак характеристики особистості лідера. З нашої точки зору, важливим є те, що ознаки характеристики особистості лідера треба аналізувати з врахуванням не тільки природного, але і суспільного їх прояву та розвитку. Саме це дозволить лідеру як особистості підтримувати гармонійні міжособистісні відносини та діловий настрій даної групи на зразкову повсякденну поведінку [14, с.10].

Отже, взятий науково-концептуальний підхід до розгляду концепції американських психологів, дозволяє краще аналізувати загальні індивідуально-психологічні особливості, якості та ознаки поведінки особистості лідера, які проявляються не ізольовано, а у зв'язку з концепцією типоповедення. Втілення цієї концепції в підготовку особистостей лідерів є передумовою необхідної, цілеспрямованої модернізації лідерства у структурах вищого навчального закладу і сучасного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Контент-аналіз як важливий метод вивчення соціально-психологічного змісту питань лідерства в публікаціях відомих американських психологів, переконливо свідчить про те, що в особистісній характеристиці лідера реально можуть мати місце вроджені та набуті соціально-психологічні типи особистостей. Їх врахування та прояв особливо важливий при аналізі індивідуально – психологічних ознак і якостей характеристики особистості лідера. При цьому до уваги береться переконання академіка І. Павлова про те, що поведінка особистості зумовлена не тільки вродженими властивостями, а й постійними впливами соціального середовища. Саме, на цій точці зору, розглядаються та інтерпретуються погляди американських науковців, ознайомлення з якими, дозволяє глибше пізнати особистість як лідера та краще вдосконалювати риси його особистісної характеристики.

Отже, проведений контент-аналіз вчення американських психологів про концепцію типоповедення, дає змогу більш конкретніше розглядати їх різноманітні погляди та точки зору стосовно розвитку особистості як лідера. Так, психолог Дж. Келлі підкреслює, що особистісний тип важливо спрямовувати на регуляцію поведінки і системи взаємовідносин в певних групах, а соціальні прояви та якості особистості лідера, вимагають уважного дослідного аналізу певних типів [12, с.238]. На думку Д. Джона, в особистості лідера важливо відстоювати характеристику ознак кращих типів, щодо їх значення для його взаємин з соціальним середовищем [12, с.226]. К. Ізард стверджує, що соціоемоціональний тип лідера переймається досягненням групової гармонії, довірливої та дружньої атмосфери [4, с.173]. У. Кеннон підкреслює значення в типі особистості сталості внутрішнього середовища організму, як механізму саморегуляції поведінки лідера для стабілізації відносин в соціальному середовищі [12, с.242]. Т. Лірі вказує на конкретну характеристику ознак типу особистості лідера, що полягає у виділенні переважаючого стилю в міжособистісних відносинах [12, с.76]. А. Маслоу акцентує увагу на концепції цілісного підходу до особистості на основі аналізу його вищих сутнісних проявів (якостей, духовних цінностей, потреб) [12, с.338]. Г. Саллівен виняткове значення приділяє важливості свободи спілкування лідера з іншими людьми. Е. Толкмен підкреслює те, що поведінка як соціально – психологічне утворення є якісним, специфічно цілим в способі життя і дій особистості лідера [1, с.458]. Дж. Уотсон відзначає, що поведінка лідера найлегше піддається спостереженню і вивченню на відміну від вивчення почуттів лідера. Е. Еріксон зазначає, що розвиток якостей особистості лідера формується в процесі актуалізації та соціалізації як основа «способу його життя» [12, с.409]. О. Крегер і Дж. М. Тьюсон стверджують, що дбайливе ставлення до людей, визначає суть спеціального «задуму» природи становлення лідера [7].

Таким чином, викладені соціально-психологічні аспекти науково-концептуальної теорії американських дослідників, складають сутнісні основи типоповедінкового підходу до визначення ознак характеристики особистості лідера

Науково-теоретичний аналіз основних аспектів концепції відомих американських психологів, дозволяє стверджувати те, що вони у своїй соціально-психологічній основі, визначаються як соціальні, психологічні ознаки поведінки, лідерські уподобання та якості. Змістовна сутність цих аспектів, дозволяє більш конкретно і переконливо покращити провідні, природжені і надбані особистісні, соціально-психологічні ознаки всеосяжної характеристики особистості лідера. При цьому до особливої уваги беруться визначенні, природжені риси та ознаки характеристики особистості, які змінюються й розвиваються завдяки відносинам з іншими людьми і визначають основу становлення особистостей лідерів.

Мета статті – проаналізувати і розкрити головний, науково-концептуальний зв'язок типоповедінкового підходу з соціальними умовами покращення характеристики особистості лідера. Для цього вирішуються наступні завдання: 1) розширити науково-концептуальні аспекти типоповедінкового підходу американських психологів до особистісної характеристики лідера; 2) більш цілеспрямовано систематизувати соціально-психологічні особливості щодо модернізації лідерства з урахуванням поглядів американських науковців та досягнень в сучасній, вітчизняній психології; 3) здійснити контент-аналіз вроджених та набутих якостей і ознак щодо характеристики особистості лідера у сучасних умовах вищого навчального закладу.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Перші дослідження лідерства були виконані американськими психологами, які шукали відповідь на запитання: «Хто є справжнім лідером?». Наукові пошуки, що розпочалися на початку ХХ століття тривають і досі [11, с. 7].

Щоб зрозуміти і оцінити вчення американських психологів про концепцію типоповедення, зробимо систематизований аналіз американських психологів, серед яких і дослідження досліджень Отто Крегера і Дженет М. Тьюсон [7]. та вітчизняних психологів [1; 6].

На основі проведеного контент-аналізу, соціально-психологічна сутність типоповедення як багатогранної, науково-концептуальної проблеми, визначається важливими теоретичними поняттями:

- 1) типоповедення є цілком природною ознакою характеристики особистості лідера, як основи розвитку плідних якостей і продуктивної поведінки;
- 2) типоповедення це перш за все впорядковане, науково-концептуальне утворення, яке може втілюватися у зміст лідерства та покращувати відносини між лідером та окремими групами;
- 3) типоповедення за своєю сутністю визначається низкою індивідуально – психологічних особливостей та властивостей, характерних для особистості лідера;
- 4) типоповедення за своєю сутністю можна визначати як передумову вдалих лідерських відносин з колегами, друзями, партнерами, студентами та ін.
- 5) типоповедення – це визначення особливостей розвитку психофізіологічної основи та індивідуально-психологічних особливостей особистості лідера та його нормативної поведінки.

Отже, типоповедення конструктивно інтерпретуються та розглядається як типологічна, соціально – психологічна та динамічна характеристика вроджених та розвинутих якостей і ознак характеристики особистості, перш за все притаманних лідеру, що позитивно сприяє модернізації лідерської діяльності у певній гармонії відносин у ланці «лідер-команда». Саме ці суттєві аспекти будуть свідчити про розвиток лідерського потенціалу як оптимальної характеристики лідера [14, с. 38].

На думку швейцарського психіатра К. Юнга сутність поняття «типоповедення» полягає в тому, що поведінка людини має не випадковий характер, вона визначається вродженими ознаками психіки. Вчений стверджував, що очевидна ознака поведінки людини визначається різними уподобаннями типоповедення, які формують основу індивідуальності. Він запропонував методи дослідження типів особистості для виявлення індивідуальних особливостей і переваг особистісних відмінностей, які, на нашу думку, можна використовувати у поновленні особистості лідера [12, С.419].

На основі контент-аналізу важливих, науково-концептуальних аспектів вчення американських психологів про типоповедення, стає очевидним той факт, що воно позитивно орієнтоване на покращення організації відносин особистостей у груповій діяльності, створення сприятливих соціально-психологічних підстав для повної взаємодії лідера з його командою.

Важливим є і той факт, що соціально-психологічні, науково-концептуальні аспекти американських психологів щодо типоповедінкового підходу особистостей, з усією очевидністю, орієнтують дослідників на діагностичний аналіз лідерських взаємин, поведінки, злагодженості в роботі між лідером та колегою в певних групах та колективах. Визначаючи основні ознаки

характеристики особистості лідера з урахуванням типоповедінкового підходу, ми виділяємо його готовність до лідерської співпраці з розумінням психології групи, що дає йому можливість швидко та інтенсивно взаємодіяти з усіма членами при вирішенні невідкладних проблем. І перш за все, акцент робиться на досягненні успіху на будь-якому рівні лідерства, при цьому обов'язково спираючись на членів групи, рахуючись з їх особистісними типами, уподобаннями і стилем роботи кожного. Отже, особистість лідера на науково – концептуальному фундаменті дійсного, природного і життєдіяльного типоповедення є повноцінним майстром в області узгодження різноманітних відносин. При цьому, на основі такого розуміння типоповедінкового підходу, підготовка лідерів може здійснюватися конкретніше і набагато успішніше.

У данному випадку, слід звернути увагу на змістовну думку американських психологів О. Крегера і Дж.М.Тьюсона про те, що за допомогою типоповедення легше вирішувати проблеми людей зі складним характером, згладжувати застарілі міжгрупові конфлікти, виводити з глухого кута лідерський процес і надолужувати його оновлення [7]. Цікавою є соціально-психологічна точка зору американських психологів про те, що застосування концепції типоповедення, практично різноманітне, як різноманітні люди і ситуації, з якими ми зустрічаємося щодня [3, 7, 13].

Отже немає сумніву в тому, що проаналізована та визначена науково-теоретична концепція типоповедення, дозволяє краще зрозуміти соціально-психологічні запити і особливості поведінки особистостей лідерів, домогтися відповідності їх індивідуально-психологічних особливостей та властивостей лідерським ролям в організації, модернізації лідерської діяльності, більш об'єктивно оцінивши лідером свої сильні та слабкі сторони. При цьому, пропонується звертати більше уваги на етичні проблеми, розуміючи, що майже кожен тип особистості лідера по своєму реагує на певні етичні якості: чесність, бережливість, вірність і доброта. Лідер має бути переконаний у тому, що тільки наявність цих якостей сприяє правильному та ефективному вирішенні проблем, які виникають між лідером та колегами, обов'язково з врахуванням прояву ознак позитивного типоповедення в діях особистості.

Отже, можна констатувати, що основні науково-концептуальні аспекти типоповедення важливі для вдосконалення ознак характеристики і якостей особистості лідера, при умові виконання соціально-психологічних вимог психолого-педагогічними працівниками наступних умов:

- 1) створення сприятливого враження своєю лідерською поведінкою на оточуючих;
- 2) виключення з особистості лідера всіх ознак відстороненості і відчуженості;
- 3) сприймання людей лідером з врахуванням ознак характеристики їх типоповедення;
- 4) прояв толерантності до поведінки оточуючих і розуміння важливості гуманних відносин з підлеглими;
- 5) розширення привабливості відмінностей в людях і вираження доброти по відношенню до них;
- 6) осягнення рис типоповедення особистості та врахування їх позитивний вплив на сумісну діяльність.

Викладенні соціально-психологічні умови життєдіяльності особистостей лідерів, як показує контент-аналіз, відповідають вченню американських та вітчизняних психологів і дозволяють прийти до висновку про те, що кожна людина від народження може дотримуватися різної типології, яка може мати природне та суспільно-соціальне походження.

Цікавими є, на наш погляд, теоретичні погляди американських науковців І. Майерса, К. Брігса, Е. Толкмена і Дж. Келлі стосовно врахування чотирьох пар протилежних переваг типів особистості [7, 12]. А саме: Екстравертний (Е), Інтровертний (І); Сенсорний (S), Інтуїтивний (N), Розумовий (Т), Чуттєвий (F); Вирішальний (J), Сприймаючий (P).

Психологи визначають схожий, науково – концептуальний погляд на те, що саме, ці типи відображають певні ознаки особистісної характеристики, які можуть відбиватися у свідомості особистості, того ж лідера, як вродженні [1, 7].

Наведена точка зору особливо важлива, коли необхідно розглядати кожну пару переваг щодо конкретної особистості лідера, її поведінки і його лідерської діяльності. При цьому підтверджується факт про те, що в ранньому віці, певний тип має свою вроджену основу. Контент-аналіз вказує, що визначений тип може зберігатися на протязі всього життя і з часом ставати, соціально-психологічно стійкішим. При цьому, дослідники підкреслюють, що вроджені переваги ознак певного типу завжди

залишаються з нами, наприклад, екстраверти ніколи не стануть інтровертами і, навпаки, тобто вони є життєвим утворенням. Враховувати дану закономірність можна при формуванні особистості лідера на шляху модернізації його соціально-психологічного становлення, необхідно враховувати, що індивідуальність лідера може залишатися майже незмінною, а зміни в більшій мірі є поведінковими та діяльними.

Отже, для успішного становлення особистості лідера, треба, перш за все, враховувати його типоповедінкові переваги. Тому, чим краще лідери їх розуміють, тим успішніше проходить становлення особистості лідера, тим впевненіше він буде керувати підлеглими і повніше розуміти свої переваги, мати діловий соціально-психологічний контакт з людьми.

Прояв ознак типоповедення полягає у необхідності визначення типологічних критеріїв характеристики особистості лідера. Наприклад, американські психологи встановили, якщо особистість лідера є екстравертом, то цілком ймовірно комунікативний стиль лідерства буде відтворюватися за наступними критеріями [4,7,8]:

- 1) при великій кількості людей, лідер відчуває себе краще, впевненішим;
- 2) лідер користується прихильністю колег, якщо він домінує в розмові;
- 3) лідер завжди прагне висловити свою думку;
- 4) лідер ділиться думками з тими, хто його оточує;
- 5) лідеру подобається перебувати в центрі уваги, бути егоцентричним;
- 6) лідер потребує підтримки колег і керівництва тощо.

Якщо особистість - інтроверт, то ймовірність позитивно відкритого лідерства мінімальна, а критеріями особистості лідера визначимо такі: 1) ретельно продумує все, що хоче сказати; 2) не любить порожніх балачок тощо.

Якщо особистість лідера - інтуїтивного типу, то можливі такі критерії, що визначають стиль дій лідера: 1) має звичку думати відразу про кілька речей; 2) любить розбиратися з тим, хто як працює, виключно з цікавості; 3) вважає, що розмови ні про що - неактуальні.

Якщо особистість лідера відноситься до розумового типу, то критерії лідерства будуть наступні: 1) прояв самоволодіння в більшості ситуацій; 2) залагоджування суперечок не в ім'я блага, а в ім'я істини; 3) прояв рис вольового характеру; 4) прагнення приймати непрості рішення; 5) успішно працювати в контакт з підлеглими, обов'язково ставитися до них з симпатією; 6) покладатися більше на психологічні, науково обгрунтовані теорії.

Якщо особистість відноситься до чуттєвого типу, то критерії лідерства наступні: 1) лідер при прийнятті правильного рішення враховує почуття інших людей; 2) бажає задовольнити потреби інших людей і допомогати їм; 3) вміє ставити себе на місце інших; 4) із задоволенням надає людям послуги; 5) не роздумуючи, може відмовитися від своїх образливих слів, якщо він неправий; 6) надає перевагу узгодженню в вирішенні проблем, а конфліктів, взагалі, намагається уникнути.

Якщо особистість лідера відноситься до вирішального типу, то вона цілком ймовірно дотримується таких критеріїв: 1) довести лідерські дії до позитивного вирішення питання; 2) узгодити взаємовідносини між підлеглими.

Якщо особистість тільки сприймаючого типу, то цілком ймовірно позитивних критеріїв для лідерства майже немає, бо неухважність, неорганізованість, робота заради розваги, тому що саме ці ознаки не притаманні дійсному лідеру.

Отже, теоретичний і практичний аналіз ознак типології особистості лідера, вказує, що позитивні критерії характеристики особистості лідера означають, що він цілком компетентно підходить до вирішення соціально – психологічної та ділової діяльності і його команда мимоволі буде звикати до його продуктивних дій, покладатися на лідера в різних ситуаціях. Організаційна та інтелектуальна енергія таких лідерів, спрямовується безпосередньо на успішне здійснення завдань команди і завжди орієнтована на людей. Таких лідерів відрізняє усвідомлена соціальна активність, багатозначність і цілісність при виконанні розумових та організаційних дій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного нами дослідження, ми можемо сформулювати наступні висновки:

1. Типоведення – це психологічно важлива, науково – теоретична концепція, яка інтерпретується та розглядається у вигляді соціально-психологічних ознак характеристики особистості

як вроджених так і розвинутих індивідуально-психологічних якостей, що можуть бути притаманні лідерів та позитивно сприяти модернізації лідерської діяльності у певному соціальному середовищі.

2. Подальше вдосконалення якостей особистості студентів на шляху становлення їх лідерами повинно враховувати типології, запропоновані американськими психологами, а саме те, що індивідуально-психологічні особливості активно вдосконалюються шляхом під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

3. Плідно вести лідерську діяльність в студентських групах лідеру допомагає врахування типоведення – вроджених типів психофізіології особистості студента: екстравертного, інтровертного; сенсорного, інтуїтивного, розумового, чуттєвого; вирішального, сприймаючого.

Таким чином, викладенні концептуально-актуальні основи проблеми типоведення, дозволяють більш цілеспрямовано та системно визначати особливості та умови модернізації лідерської діяльності особистостей студентів на підставі оптимальної реалізації соціально-психологічних критеріїв при формуванні лідерського потенціалу у студентів. Напрямок подальших досліджень є визначення у студентів технічного закладу вищої освіти типоповедінкових критеріїв та розробка психолого-педагогічних рекомендацій для розвитку лідерського потенціалу з урахуванням концепції типоповедінкового підходу.

Література

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544с.
2. Гура Т.В. Формування особистісного потенціалу у студентів технічного університету / Т.В. Гура, Б.І. Фурманець // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Х.: НТУ „ХПІ”. – 2018. -№ 2. – С.55- 64.
3. Дип С. Верный путь к успеху: 1600 советов менеджерам / С. Дип, Сесмен Л. - М.: Вече. Персей. АСТ, 1995. – 384 с.
4. Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ./ К.Изард. – М.:Изд-во МУ, 1980, – 440 с.
5. Квинн В. Прикладная психология / В.Квинн. – СПб: Из «Питер», 2000. – 560 с.
6. Климчук В. А. Практическая психология, или как подобрать ключик к любому человеку: 1000 подсказок на все случаи жизни / В. А. Климчук. – Харьков, ООО «Книжный клуб Клуб семейного досуга», 2016. – 416 с.
7. Крегер О., Тьюсон Дж.М. Типы людей и бизнес. Как 16 типов личности определяют ваши успехи на работе: Пер. с англ. / О.Крегер, Дж.М. Тьюсон. – М.: Вече. Персей. АСТ, 1995. – 560 с.
8. Оуэн Х. Призвание – лидер: полное руководство по эффективному лидерству / Х. Оуэн, В. Ходжон, Н. Газзард. – Днепропетровск: Баланс-Бизнес Букс, 2005. – 384 с.
9. Романовський О.Г. Лідерські якості в професійній діяльності / Романовський О.Г., Резнік С.М., Гура Т.В., Панфілов Ю.І., Головешко Б.Р., Бондаренко В.В., за заг. ред.. О.Г.Романовського. – Х.:ФОП Панов А.М., -2017. – 144 с.
10. Романовський О.Г. Підготовка конкурентоспроможної гуманітарно - технічної еліти: монографія / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, Т. В. Гура та ін./ за заг. ред. О. Г. Романовського та О. С. Пономарьова. –Х.: НТУ «ХПІ»; видавець Савчук О.О., 2014. – 324 с.
11. Романовський О. Г., Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти / Романовський О. Г., Гура Т.В., Резнік С. М., Панфілов Ю.І.,Черкашин А.І. , Костири І.В., Бондаренко В.В., за заг. ред. О. Г. Романовського. – Х.:ФОП Панов А.М.- 2018. – 195 с.
12. Сто великих психологов. – М.: Вече, 2004. – 432 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла. Общ. Ред. Л. Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева – М.: Прогресс,1990. – 368 с.
14. Фурманець Б.И. Тезаурусы модернизации лидерства в условиях вуза: монография /Б. И. Фурманець, Л. Н. Грень. – Х.: В-во Іванченка І.С. ,2018. – 168 с.

References

1. Bolshaya psihologicheskaya entsiklopediya. – М.: Eksmo, 2007. – 544 s.
2. Gura T.V. Formuvannya osobistisnogo potentsialu u studentiv tehnicnogo universitetu / T.V. Gura, B.I. Furmanets // Teoriya i praktika upravlinnya sotsialnimi sistemami // Schokvartalnyi naukovopraktichniy zhurnal. – H.: NTU „HPI”. – 2018. -№ 2. – S.55- 64.
3. Dip S. Verniy put k uspehu: 1600 sovetov menedzheram / S. Dip, Sesmen L. - M.: Veche. Persey. AST, 1995. – 384 s.
4. Izard K. Emotsii cheloveka: Per. s angl./ K.Izard. – М.:Izd-vo MU, 1980, – 440 s.
5. Kvinn V. Prikladnaya psihologiya / V.Kvinn. – SPb: Iz «Piter», 2000. – 560 s.
6. Klimchuk V. A. Prakticheskaya psihologiya, ili kak podobrat klyuchik k lyubomu cheloveku: 1000 podskazok na vse sluchai zhizni / V. A. Klimchuk. – Harkov, ООО «Knizhnyiy klub Klub semeynogo dosuga», 2016. – 416 s.
7. Kreger O., Tyuson Dzh.M. Tipyi lyudey i biznes. Kak 16 tipov lichnosti opredelyayut vashi uspehi na rabote: Per. s angl. / O.Kreger, Dzh.M. Tyuson. – М.: Veche. Persey. AST, 1995. – 560 s.
8. Ouen H. Prizvanie – lider: polnoe rukovodstvo po effektivnomu liderstvu / H. Ouen, V. Hodzhon, N. Gazzard. – Dnepropetrovsk: Balans-Biznes Buks, 2005. – 384 s.
9. Romanovskiy O.G. Liderski yakosti v profesiyinii diyalnosti / Romanovskiy O.G., Reznik S.M., Gura T.V., Panfilov Yu.I., Goloveshko B.R., Bondarenko V.V., za zag. red.. O.G.Romanovskogo. – H.:FOP Panov A.M., -2017. – 144 s.

10. Romanovskiy O.G. Pidgotovka konkurentospromozhnoyi gumanitarno - tehnicnoyi eliti: monografiya / O. G. Romanovskiy, O. S. Ponomarov, T. V. Gura ta in./ za zag. red. O. G. Romanovskogo ta O. S. Ponomarova. –H.: NTU «HPI»; vidavets Savchuk O.O., 2014. – 324 s.
11. Romanovskiy O. G., Formuvannya liderskoyi pozitsiyi maybutnih inzheneriv u zakladah vischoyi tehnicnoyi osvlti / Romanovskiy O. G., Gura T.V., Reznik S. M., Panfilov Yu.I., Cherkashin A.I. , Kostiryva I.V., Bondarenko V.V., za zag. red. O. G. Romanovskogo. – H.: FOP Panov A.M.- 2018. – 195 s.
12. Sto velikih psihologov. – M.: Veche, 2004. – 432 s.
13. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla. Obsch. Red. L. Ya. Gozmana i D.A. Leonteva – M.: Progress, 1990. – 368 s.
14. Furmanets B.I. Tezaurusyi modernizatsii liderstva v usloviyah vuza: monografiya /B. I. Furmanets, L. N. Gren. – H.: V-vo Ivanchenka I.S., 2018. – 168 s.

УДК 159.922 : 316.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-06>

ДОСВІД КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ Я-ОБРАЗУ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Я.Ц. Зелінська

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3606-5749>
zelinskaya.yaroslava@gmail.com

Зелінська Я.Ц. Досвід корекції емоційної складової Я-образу вимушено переміщених осіб засобами арт-терапії.

У статті розглядається психологічний зміст поняття «Я-образ особистості», представлено систему емоційних складових Я-образу внутрішньо переміщених осіб, відносно яких підібрані діагностичні методики. Розроблено й апробовано програму формування позитивної емоційної складової Я-образу «Життя в кольорі». Обґрунтована послідовність етапів психотехнічної процедури: діагностичного, формувального, контрольного. Модифікація психокорекційних заходів побудована з урахуванням забезпечення повноти реалізації всіх етапів. Ефективність застосування психокорекційної програми «Життя в кольорі» знайшла підтвердження в ході контрольного експерименту. У ході дослідження було підтверджено припущення згідно якого арт-терапевтичні методики є ефективним засобом корекції емоційної складової Я-образу внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: Я-образ особистості, структурні складові Я-образу, арт-терапія, внутрішньо переміщені особи, психотехнічна процедура, психокорекція.

Zelinska, Y.Ts. The experience of correction of the emotional component of the Self-image of forced displaced persons by art therapy techniques. The article deals with the psychological content of the concept of "I-image of personality", it was found that the emotional component of the I-image reflects the attitude of a person towards him as a whole or to individual aspects of his personality and manifests itself in the state of health, activity, mood, for which diagnostic methods are selected. I-image can have high or low stability at different age stages, in different types of personality. It was found that art-therapeutic measures have a positive effect on the indicators of the emotional component of the I-image of internally displaced persons. The study of the influence of art-therapeutic techniques on the emotional component of the I-image of forced displaced persons was conducted in the Bilokurakinsky district of the Luhansk region. The study was attended by 85 people, including 48 women and 37 men aged 21 to 56, the mandatory condition for all participants was the experience of forced relocation for native reasons. To determine the levels of expressiveness of the indicators of the emotional component of the I-image of internally displaced persons, a test of operational self-esteem of state of health, activity, mood (SAN questionnaire) and a Taylor anxiety level measurement technique (in the adaptation of T.A.Nemchinov) was used. The sequence of stages of the psycho-technical procedure is justified: diagnostic, forming, control. The modification of psycho-correction measures is based on ensuring the completeness of implementation of all stages. A program for the formation of a positive emotional component of the I-image "Life in Color" has been developed and tested. The effectiveness of the use of the psycho-corrective program was confirmed during the control experiment. It has been established that art therapy is an effective psycho-correction method in working with forced migrants due to the possibilities: to free up the suppressed emotions, to receive pleasure from the process of creativity, which contributes to the processes of awareness and adequate assessment of their feelings and experiences; meet the needs of the client to be the creator of their lives and build new life strategies and behavior patterns.

Keywords: I am an image of special features, structural warehouses of I-image, art therapy, internal transformations of individuals, psychotechnical procedure, psycho-correction.

Постановка проблеми. Формування довіри до життя, створення фундаменту для гармонійного розвитку особистості, впевненості нерозривно пов'язане з формуванням позитивного Я-образу особистості (М.Лісіна, В.Леві, М.Мольц, Л.Хей, М.Іскольдський). Внутрішнє переміщення людей через військові конфлікти порушує почуття довіри до життя, зумовлює депривацію, соціальне виключення,